

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

УДК 519.866

© Григорків В.С., Кибич Г.П., 2014

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

МОДЕЛІ ЕКОНОМІКИ З УРАХУВАННЯМ ПРОЦЕСІВ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ

Досліджено процес формування ціни на сільськогосподарську продукцію. На основі науково обґрунтованих припущень побудовано динамічну модель економічної системи у просторі агрегованих економічних змінних, серед яких важливе місце займають ціни на агреговані сільськогосподарські та промислові продукти.

Ключові слова: економіко-математична модель, сільськогосподарська продукція, процес ціноутворення

Постановка проблеми. У ціні, як одній з найскладніших економічних категорій товарного виробництва, відображається вся сукупність виробничих відносин і взаємозв'язок учасників суспільного виробництва. Вона слугує засобом розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту, формування бази реалізації фінансових відносин, стимулювання розвитку науково-технічного прогресу, забезпечення формування структури споживання і товарообігу. За допомогою цін вимірюються витрати на виробництво і реалізацію продукції, визначаються результати фінансово-господарської діяльності підприємств, передається ринкова інформація та забезпечується узгодження економічних інтересів суб'єктів ринкових відносин. Формування цін в умовах ринкових відносин відбувається через доведення визначеної ціни пропозиції до ринкових вимог, що відображають фактичне співвідношення попиту і пропозиції. Установлення економічно обґрунтованих ринкових цін на економічні блага безпосередньо впливає на результати фінансово-господарської діяльності. Тому розробка моделей економічних систем у просторах агрегованих економічних змінних, серед яких важливе місце займають ціни на агреговані сільськогосподарські та промислові продукти, сприяє підвищенню ефективності суспільного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ціноутворення та формування цінового механізму АПК постійно знаходяться у центрі уваги науковців. Наприклад, питання ціноутворення на сільськогосподарську продукцію розглядаються у працях П.Т. Саблука [1], І.І. Лукінова [2], О.М. Шпичака, В.П. Ситника [3], Б.Й. Пасхавера [4], О.Г. Шпигуляка [5], О.О. Сторожука, Ю.С. Коваленка, В.Г. Ткаченко, В.Я. Месель-Веселяка [6], В.Я. Щербакіна, В.С. Шибаніна, Я.К. Білоусько, В.І. Бойка, С.В. Гаркавенка, Ф.І. Євдокимова, М.І. Маліка тощо. Вони збагатили економічну науку глибокими, фундаментальними ідеями, які стали фактором нових світоглядних орієнтацій. Проте актуальним і досі залишається формування ціни на

агреговану сільськогосподарську продукцію. Усе це зумовило необхідність проведення подальших досліджень.

Постановка завдання. Процеси формування цін на сільськогосподарську продукцію можна розглядати як для випадку, коли ринок цієї продукції функціонує без посередників (посередницьких підприємств), які закупають продукцію у виробників, а потім збувають її через свої торгові мережі, так і для випадку, коли ринок функціонує з посередниками. В останньому випадку сільськогосподарська продукція попадає до кінцевого споживача через посередника, що зазвичай приводить до підвищення її ціни. Щоб побудувати адекватні моделі ціноутворення, ринок сільськогосподарської продукції потрібно досліджувати сумісно з ринком промислової продукції, оскільки ціни на ці види продукції практично завжди впливають одні на одних. Їх взаємна залежність – реальний факт, який є предметом окремих досліджень економістів. Метою нижченаведених результатів є розробка моделей економічних систем у просторах агрегованих економічних змінних, серед яких важливе місце займають ціни на агреговані сільськогосподарські та промислові продукти. Такі моделі дозволяють визначити загальні закономірності та тенденції функціонування економічних систем у часі, а також розробити відповідну інформаційну і методологічну базу для підтримки процесів прийняття економічних рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо соціально-економічну систему, у якій виробництво продукції здійснюється двома агрегованими галузями – сільським господарством і промисловістю, а пов'язане з економікою суспільство складається із пенсіонерів (k_0), робітників сільського господарства (k_1), власників сільськогосподарських підприємств (k_2), робітників промисловості (k_3), власників промислових підприємств (k_4), службовців (k_5),

працівників освіти, медицини та культури (k_6), а також робітників посередницьких торгових підприємств (k_7), власників посередницьких торгових підприємств (k_8). Скрізь у дужках указана відповідна кількість осіб, що відносяться до відповідної суспільної групи [7].

Суспільство споживає як сільськогосподарську так і промислову продукцію, тому позначимо через $S_1(h_1)$ і $S_2(h_2)$ функції попиту окремого споживача на ці види продукції (h_1 та h_2 – купівельні спроможності споживача щодо сільськогосподарської та промислової продукції, які залежать від заощаджень (ліквідних накопичень) g_1 та g_2 , виділених відповідно на придбання сільськогосподарської та промислової продукції, тобто $h_1 = \frac{g_1}{c_1}$, $h_2 = \frac{g_2}{c_2}$, де c_1 , c_2 – відповідні ціни).

Нехай на ринку сільськогосподарської продукції немає посередників, тобто ми матимемо поки що справу лише з введеними функціями попиту $S_1(h_1)$, $S_2(h_2)$. Виробництво сільськогосподарської та промислової продукції у цій ситуації моделюється за допомогою виробничих функцій (функцій випуску) $V_1(\tilde{h}_1)$, $V_2(\tilde{h}_2)$, які відображають обсяги випуску кожного з видів продукції у розрахунку на одне робоче місце або на одного робітника (при цьому $\tilde{h}_1$ і $\tilde{h}_2$ – капіталозабезпечення одного робочого місця у сільськогосподарському і промислового виробництвах, тобто $\tilde{h}_1 = \frac{\tilde{g}_1}{c_1}$, $\tilde{h}_2 = \frac{\tilde{g}_2}{c_2}$, де $\tilde{g}_1$, $\tilde{g}_2$ – кількість заощаджень, виділених на одне робоче місце).

Оскільки всередині кожної суспільної групи всі елементи вважаються «рівнозначними», тобто всі макропоказники, які характеризують представника-репрезента кожної суспільної групи однакові, то це означає, що всі ці показники у певному сенсі усереднені. Наприклад, аргументом виробничих функцій є капіталозабезпечення одного робочого місця, яке, виходячи з вищенаведеного припущення, повинно бути однаковим у всій галузі (сільському господарстві чи промисловості). У зв'язку з цим вкладені у виробництво засоби $\tilde{g}_1$ та $\tilde{g}_2$ є сумарними

$$\frac{d\theta_0}{dt} = p_0 - c_1 S_1\left(\frac{v_0 \theta_0}{c_1}\right) - c_2 S_2\left(\frac{\mu_0 \theta_0}{c_2}\right). \quad (1)$$

Робітники сільського господарства, промисловості, службовці, а також працівники освіти, медицини та культури одержують сталу оподатковану заробітну плату (нехай ставка податку x_0), що і відрізняє їх від пенсіонерів

величинами всіх індивідуальних вкладень власників, поділених на кількість зайнятих у відповідній галузі робочих місць (робітників). Зауважимо також, що можливі й інші припущення.

Стосовно $\tilde{h}_1$ та $\tilde{h}_2$ зазначимо, що це засоби, які зручно виміряти не у грошах, а у відношенні грошей до відповідних цін, тобто ці засоби не мають «фізичної» одиниці виміру.

Наведені вище функції належать до найважливіших функцій економічної поведінки, які з одного боку, є окремими моделями, а з іншого – складовими елементами більш складних моделей економічних систем.

Прийдемо до побудови основних співвідношень моделей економіки з урахуванням соціально-економічної кластеризації суспільства, які дозволяють відтворити динаміку ціноутворення на ринку товарів, у тому числі товарів сільськогосподарського виробництва. При цьому підкреслимо, що кожна з моделей, як гомоморфний образ досліджуваного об'єкта (економічної системи) або як гомоморфну проекцію об'єкта, будемо розглядати у системі економічних показників (тобто у просторі економічних змінних), до яких належать заощадження представників зазначених вище суспільних груп θ_i ($i = \overline{0,6}$) та ціни c_1 , c_2 .

Динаміка заощаджень залежить від різниці між доходами та витратами кожного суспільного елемента. Витрати мають певну структуру. Нехай v_i , μ_i та $(1 - v_i - \mu_i)$ ($i = \overline{0,6}$) – відповідно частки витрат елемента i -ої групи на індивідуальне споживання продукції сільського господарства, промисловості та свою виробничу (чи іншу економічну) діяльність ($0 \leq v_i, \mu_i \leq 1$, $0 \leq v_i + \mu_i \leq 1$). Можна вважати, що ці частки відомі. Оскільки рівняння динаміки заощаджень характеризує кожного представника відповідної суспільної групи, то припускається, що всередині кожної із суспільних груп доходи і витрати усереднені й однакові.

До першої суспільної групи належать пенсіонери. Їх сталий дохід визначається пенсією p_0 (у грошових одиницях), а витрати пов'язані зі споживанням продукції сільського господарства та промисловості, тому швидкість зміни заощаджень пенсіонера описується рівнянням

(пенсія не оподатковується). Інші їх витрати мають ту ж саму структуру, що й у пенсіонерів, тому динаміка їх заощаджень формалізується співвідношенням

$$\frac{d\theta_i}{dt} = z_i(1-x_0) - c_1 S_1 \left(\frac{v_i \theta_i}{c_1} \right) - c_2 S_2 \left(\frac{\mu_i \theta_i}{c_2} \right), \quad i = 1, 3, 5, 6, \quad (2)$$

де z_i ($i = 1, 3, 5, 6$) – зарплата представника відповідної групи працівників.

Зауважимо, що у рівнянні (2) для працівників сільського господарства враховано ситуацію, коли цей робітник купує продукцію сільського господарства, як і всі інші категорії робітників.

$$\frac{d\theta_1}{dt} = z_1(1-x_0) - c_2 S_2 \left(\frac{\mu_1 \theta_1}{c_2} \right). \quad (3)$$

Доходи власників сільськогосподарських підприємств (фермерів) формуються за рахунок збуту своєї продукції споживачам, а витрати, пов'язані з придбанням сільськогосподарської (якщо вважати, що він купляє її на ринку) та промислової продукції, а також з виплатою зарплати своїм робітникам і податком на фонд

Якщо припустити, що він забезпечує себе сільськогосподарською продукцією без загального ринку цієї продукції (наприклад, частину зарплати отримує у натуральній формі, яка у рівнянні динаміки його заощаджень не враховується), то тоді зміна його заощаджень описується рівнянням

заробітної плати (ставка x_1), податком на додану вартість (ставка x_2) та накладними виробничими витратами, тобто витратами на деякі внутрішні потреби (частка σ_1 у доданій вартості). Отже кажучи, рівняння зміни заощаджень власника сільськогосподарських підприємств має вигляд

$$\begin{aligned} \frac{d\theta_2}{dt} = & \frac{c_1}{k_2} \sum_{i=0}^6 k_i S_1 \left(\frac{v_i \theta_i}{c_1} \right) - c_1 S_1 \left(\frac{v_2 \theta_2}{c_1} \right) - c_2 S_2 \left(\frac{\mu_2 \theta_2}{c_2} \right) - \frac{k_1 z_1 (1+x_1)}{k_2} - \\ & - \frac{k_1}{k_2} c_1 (\sigma_1 + x_2) V_1 \left(\frac{k_2 (1-v_2 - \mu_2) \theta_2}{k_1 c_1} \right). \end{aligned} \quad (4)$$

Якщо власник сільськогосподарських підприємств сам забезпечує себе сільськогосподарською продукцією, тобто він не

купує її на ринку, то рівняння (4) треба замінити рівнянням

$$\begin{aligned} \frac{d\theta_2}{dt} = & \frac{c_1}{k_2} \sum_{i=0, i \neq 2}^6 k_i S_1 \left(\frac{v_i \theta_i}{c_1} \right) - c_2 S_2 \left(\frac{\mu_2 \theta_2}{c_2} \right) - \frac{k_1 z_1 (1+x_1)}{k_2} - \\ & - \frac{k_1}{k_2} c_1 (\sigma_1 + x_2) V_1 \left(\frac{k_2 (1-v_2 - \mu_2) \theta_2}{k_1 c_1} \right). \end{aligned} \quad (5)$$

Заощадження власників промислових підприємств також змінюються пропорційно до різниці між їх доходами та витратами, які відповідно складаються із вартості реалізованої промислової продукції споживачам і видатків на особисте споживання сільськогосподарської та промислової продукції (у випадку, коли власник промислових підприємств купує промислову

продукцію на ринку, як і інші споживачі), зарплату робітникам промисловості та податок на фонд зарплати, податок на додану вартість і витрати на внутрішні потреби своєї діяльності (частка σ_2).

Отже, маємо таке співвідношення для θ_4 :

$$\begin{aligned} \frac{d\theta_4}{dt} = & \frac{c_2}{k_4} \sum_{i=0}^6 k_i S_2 \left(\frac{\mu_i \theta_i}{c_2} \right) - c_1 S_1 \left(\frac{v_4 \theta_4}{c_1} \right) - c_2 S_2 \left(\frac{\mu_4 \theta_4}{c_2} \right) - \frac{k_3 z_3 (1+x_1)}{k_4} - \\ & - \frac{k_3}{k_4} c_2 (\sigma_2 + x_2) V_2 \left(\frac{k_4 (1-v_4 - \mu_4) \theta_4}{k_3 c_2} \right). \end{aligned} \quad (6)$$

У випадку, коли власник промислових підприємств забезпечує себе промисловою продукцією без урахування ринку цієї продукції, від рівняння (6) треба перейти до рівняння

$$\begin{aligned} \frac{d\theta_4}{dt} = & \frac{c_2}{k_4} \sum_{i=0, i \neq 4}^6 k_i S_2 \left(\frac{\mu_i \theta_i}{c_2} \right) - c_1 S_1 \left(\frac{v_4 \theta_4}{c_1} \right) - \frac{k_3 z_3 (1+x_1)}{k_4} - \\ & - \frac{k_3}{k_4} c_2 (\sigma_2 + x_2) V_2 \left(\frac{k_4 (1-v_4 - \mu_4) \theta_4}{k_3 c_2} \right). \end{aligned} \quad (7)$$

У соціально-економічних системах з рівняння для динаміки цін на сільськогосподарську досконалими ринками ціни залежать від попиту й і промислову продукцію формалізується так:

$$\frac{dc_1}{dt} = \gamma_1 \left[\sum_{i=0}^6 k_i S_1 \left(\frac{v_i \theta_i}{c_1} \right) - k_1 V_1 \left(\frac{k_2 (1-v_2 - \mu_2) \theta_2}{k_1 c_1} \right) \right], \quad (8)$$

$$\frac{dc_2}{dt} = \gamma_2 \left[\sum_{i=0}^6 k_i S_2 \left(\frac{\mu_i \theta_i}{c_2} \right) - k_3 V_2 \left(\frac{k_4 (1-v_4 - \mu_4) \theta_4}{k_3 c_2} \right) \right]. \quad (9)$$

Коефіцієнти γ_1 і γ_2 у рівняннях (8) і (9) – це узгоджені з рівняннями (4), (6). Якщо замість (4), так звані коефіцієнти інерційності ринку. (6) у модель ввести рівняння (5), (7), то (8) і (9) Зауважимо також, що рівняння динаміки (8), (9) потрібно замінити рівняннями

$$\frac{dc_1}{dt} = \gamma_1 \left[\sum_{\substack{i=0 \\ i \neq 2}}^6 k_i S_1 \left(\frac{v_i \theta_i}{c_1} \right) - k_1 V_1 \left(\frac{k_2 (1 - v_2 - \mu_2) \theta_2}{k_1 c_1} \right) \right], \quad (10)$$

$$\frac{dc_2}{dt} = \gamma_2 \left[\sum_{\substack{i=0 \\ i \neq 4}}^6 k_i S_2 \left(\frac{\mu_i \theta_i}{c_2} \right) - k_3 V_2 \left(\frac{k_4 (1 - v_4 - \mu_4) \theta_4}{k_3 c_2} \right) \right]. \quad (11)$$

Доповнивши системи диференціальних рівнянь (1)-(4), (6), (8), (9) та (1)-(3), (5), (7), (10), (11) початковими умовами для шуканих динамічних змінних

$$\theta_i(t_0) = \theta_i^{(0)} \quad (i = 0, 6), \quad c_1(t_0) = c_1^{(0)}, \quad c_2(t_0) = c_2^{(0)}, \quad (12)$$

отримаємо варіанти найпростіших базових моделей економіки з урахуванням процесів ціноутворення, у тому числі ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Це моделі (1), (2), (6), (8), (9), (12) та (1), (2), (5), (7), (10)-(12), а також моделі, отримані відповідним комбінуванням співвідношень (4)-(11) та заміною рівняння (2) для змінної θ_1 рівнянням (3).

Висновки. Реальні економічні процеси, в тому числі й ціноутворення, у сучасному світі настільки складні та багатогранні, що для їхнього вивчення потрібно застосовувати великий комплекс наук. Серед них надзвичайна роль належить економіко-математичному моделюванню економічних процесів і явищ, яке також потребує досить широкого діапазону математичних методів, теорій

та прийомів і дає надзвичайно потужний, важливий та об'єктивний засіб дослідження. А їх використання в поєднанні з інформаційними технологіями для процесу ціноутворення є необхідною умовою прийняття ефективних управлінських рішень на сьогоднішньому етапі розвитку науки та практики.

Для покращення стану названих груп суспільства необхідно поєднати традиційні методи стимулювання сільськогосподарського виробництва з особливими регуляторними заходами, прив'язаними до існуючих процесів ціноутворення, а також до існуючих тенденцій переходу економіки з низькопродуктивного у високопродуктивний стан.

Список літератури

1. Саблук П. Т. Ціноутворення в період ринкового реформування АПК : монографія / Саблук П. Т. – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – 440 с.
2. Лукинов И. И. Воспроизводство и цены / И. И. Лукинов – М. : Экономика, 1987. – 362 с.
3. Саблук П. Т. Ціноутворення в умовах формування ринкових відносин в АПК: підручник / П. Т. Саблук, В. П. Ситник, О. М. Шпичак [та ін.]. – К. : Інститут аграрної економіки УААН, 1997. – 502 с.
4. Пасхавер Б. Й. Цінова конкурентність аграрного сектора [Текст] / Б. Й. Пасхавер // Економіка України. – 2007. – №1. – С. 78-87.
5. Шпигуляк О. Г. Проблеми економічних відносин в механізмі ціноутворення аграрного ринку [Текст] / О. Г. Шпигуляк // Економіка АПК, 2009. – №10. – С. 77-82.
6. Месель-Веселяк В. Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві [Текст] / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010. – №4. – С. 3-18.
7. Григорків В. С. Динамічна модель економіки з урахуванням ринку землі / В. С. Григорків, Л. М. Буяк, С. В. Іщенко // Фінансова система України. Збірник наукових праць. – Острог, 2011. – Випуск 16. – С. 592-599.

Аннотация

Василь Григорків, Галина Кибич

МОДЕЛИ ЭКОНОМИКИ С УЧЕТОМ ПРОЦЕССОВ ЦЕНООБРАЗОВАНИЕ НА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННУЮ ПРОДУКЦИЮ

Исследован процесс формирования цены на сельскохозяйственную продукцию. На основе научно обоснованных предположений построена динамическая модель экономической системы в пространстве агрегированных экономических переменных, среди которых важное место занимают цены на агрегированные сельскохозяйственные и промышленные продукты.

Ключевые слова: экономико-математическая модель, сельскохозяйственная продукция, процесс ценообразования

Summary

Vasyl Hryhorkiv, Halyna Kybych

ECONOMY MODEL WITH PROCESS ACCOUNTING PRICING OF AGRICULTURAL PRODUCTS

In this article the process of formation of prices of agricultural products. Based on scientifically sound assumptions, a dynamic model of the economic system in the space of aggregate economic variables, among which an important place is occupied by the price of the aggregate agricultural and industrial products.

Keywords: economic and mathematical model, agricultural products, the pricing process